

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 06.01.25

Om leksikonet: https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/om_leksikonet.pdf

Selvsensur

(_maktpraksis) Sensur som enkeltpersoner, forlag, aviser, TV-stasjoner osv. pålegger seg selv, uten at staten tvinger dem til denne sensuren (i hvert fall ikke direkte). Enkeltpersoner eller selskaper pålegger seg selv taushet om noe. Også kalt “chilling-effekt” og “forutgående lydighet” (Brockmeier og Kaiser 1996 s. 288). Dette er den formen for sensur som både er vanligst og vanskeligst å bevise at finner sted (Neuhaus 2009 s. 163).

Skillet mellom den sensurerende og den sensurerte blir flytende (Marie Laure Geoffray i <https://books.openedition.org/pur/45111>; lesedato 22.01.24).

“The history of writing can hardly be dissociated from the history of censorship, either of the blatant kind exercised directly by the organs of power, or of the more insidious kind, self-censorship, when authors or publishers (whose interests may be opposed) themselves anticipate the wishes of outside forces, whether of their own patrons (if that kind of support or protection is needed) or of more general political pressures.” (Goody 2000 s. 157)

Sensur “can be viewed as ‘a continuum, with the brutal extremes of incarceration and murder at one end and the constitutive operation of self-censorship at the other’ ” (O’Leary 2016 s. 8) Den franske sosiologen Pierre Bourdieu hevdet at “censorship is never quite so perfect or as invisible as when each agent has nothing to say apart from what he is objectively authorized to say: in this case he does not even have to be his own censor because he is, in a way, censored once and for all, through the forms of perception and expression that he has internalized and which impose their form on all his expressions.” (sisert fra O’Leary 2016 s. 3)

“Saksa i hodet” har ofte blitt brukt som metafor for å sensurerer seg selv. Den tyske dikteren Heinrich Heine karakteriserte selvsensur som “tankebarnemord” (“Gedankenkindermord”, sitert fra Plachta 2006 s. 20). Den tyske forfatteren Theodor Fontane skrev i 1891 om “blekkslaver” (sisert fra Plachta 2006 s. 126; på tyske

“Tintensklaven”). En tysk forsker kaller selvsensur å måtte være fangevokter for sine egne innesperrete ord (Werner sitert fra Plachta 2006 s. 109). En forfatter skriver med “påholden penn” eller driver “frivillig selvkontroll” (Neuhaus og Holzner 2007 s. 357).

Før-sensur (også kalt preventivsensur) innebærer at dokumenter må godkjennes før de kan publiseres. Selvsensur har blitt kalt “før-før-sensur” (Christian Honeck i <https://www.grin.com/document/120215>; lesedato 18.03.20).

Idealet for myndighetene i noen land er at enhver internaliserer de offisielle verdiene og normene i en slik grad at folk blir sine egne sensorer (Ethis 2013 s. 73). De sensurerende personene/institusjonene, “like the authors themselves, may have internalised the cultural norms of the day and made suggestions for textual changes in a less conscious way. Arguably, as Bourdieu suggests, such forms of censorship are the most successful and hardest to challenge, as they are hidden or unconscious (1992: 138).” (O’Leary 2016 s. 9)

“One of the great consistencies in censorship, particularly but not exclusively in the context of restrictions imposed by autocratic regimes, is its function as a threat and a warning against future action. As Foucault and others have shown, this is what helps to create the fear that leads to self-censorship and the normalisation of compliance. Recent examples in democratic states, particularly in the aftermath of the Salman Rushdie affair, can be seen in publishers’ decisions to play it safe and not to publish literature that might cause upset. At its most successful, censorship is internalised and self-censorship is practised, consciously or unconsciously. Self-censorship is one of the most insidious and unquantifiable effects of cultural control and censorship can, as both Butler and Bourdieu have suggested, be a formative process, producing certain responses through internalised acceptance of social norms and self-policing. In autocratic states, self-censorship often means that the writer is working with the censor in mind, rather than the public, adapting ideas and expressions to suit the prevailing cultural norms. This may be conscious and strategic, or unconscious and the result of the naturalisation of censorship within society. It not only affects writers, but also publishers, theatre producers and translators who play a role in conveying the work to the public and who also stand to be punished if the work in question is in breach of the rules. It is this form of censorship more than any other that can lead to a wider cultural impoverishment in society, as it undermines the core function of creative work by making it compatible with dominant political goals, rather than free to challenge them.” (O’Leary 2016 s. 19)

Alle systemer for ideologisk kontroll har som mål at folk driver selvsensur, slik at direkte sensur blir unødvendig (Couty 2000 s. 384). Staten trenger ingen sensur der

folk sensurerer seg selv (Grimminger 1990 s. 119). Forfattere kan lokkes til selvsensur fordi de vet at tilpasning til myndighetenes politikk vil gi dem spesielle privilegier (Brockmeier og Kaiser 1996 s. 284).

Den jugoslaviske forfatteren Danilo Kiš skrev: “Selvsensur innebærer å lese sin egen tekst som en fremmed. ... Man blir, når man er sin egen sensor, mer tvilende og strengere enn noen annen, for i denne rollen vet man det som ingen annen sensor kommer til å oppdage, det man har fortiet, det som ikke ble skrevet ned, som likevel, har man følelsen av, ‘står mellom linjene’.” (sitert og oversatt fra <https://services.phaidra.univie.ac.at/api/object/o:1296043/get>; lesedato 04.01.24)

Et politisk klima med usikkerhet og redsel fremmer selvsensur (Neuhaus og Holzner 2007 s. 468). DDR-forfattere (i det sosialistiske Øst-Tyskland) som allerede hadde brent fingrene på sensuren, “kunne knapt forhindre at de i løpet av skriveprosessen automatisk fikk sensorenes blikk på det de selv skrev” (Hotzel 2013 s. 21). Den østtyske forfatteren Winfried Völlger kalte “saksa i hodet” et kollektivt kjennetegn for forfattere i DDR (Brockmeier og Kaiser 1996 s. 265).

Forfattere som driver selvsensur lager i noen tilfeller flere versjoner/varianter av et manus, for så å vurdere hvilket de våger å sende fra seg (Plachta 2006 s. 21). Selvsensuren kan imidlertid bli så internalisert at den ikke etterlater noen spor i forfatterens manus. Forfatterne har da bevisst eller ubevisst av seg selv begynt å følge “statlige verdier og normkanon” (Plachta 2006 s. 125). Selvsensur kan gå under forskjellige betegnelse som “frivillig selvkontroll” (Parkinson 2012 s. 103).

Selvsensuren kan skyldes ønske om å unngå å støte venner og fornærme bekjente (dette er ofte et problem innen et lite fellesskap/miljø), frykt for å bryte tabuer (men tabuer er relative og kulturbestemte), redsel for økonomiske eller sosiale sanksjoner, dvs. tapte inntekter, tapt anseelse, rasende kritikk fra leserne, eventuelt fysiske reaksjoner som trakassering av forfatteren, vandalisering av forfatterens hjem eller forlagets lokaler og lignende. Forlag som tilbakekaller manus eller bøker fra trykkerier, bokhandlere eller lesere fordi forlaget eller forfatteren har blitt utsatt for trusler, driver selvsensur. Tilbakekallingen (supprimeringen) kan f.eks. skyldes trussel om rettssak, sabotasje mot forlaget eller drap på forfatteren eller forlagsansatte.

På 1970- og 80-tallet ble det under Augusto Pinochets diktatur i Chile, for å avskrekke journalister, kastet oppstykkete kadaver av griser, hunder og katter inn i deres hjem (Brockmeier og Kaiser 1996 s. 242).

Bruk av psevdonym, et falskt navn, kan i noen tilfeller skyldes en form for selvsensur, altså ikke å tørre å stå inne for sin egen tekst (Sylvie Ducas i <https://www.cairn.info/revue-ethnologie-francaise-2006-1-page-111.htm>; lesedato 14.08.19).

“*The spiral of silence* is a process related to agenda-setting. While agenda-setting tells us what to think about, the spiral of silence tells us which views and opinions are the ‘correct’ or ‘proper’ ones when discussing issues with family members, friends, colleagues, strangers, etc., and which opinions are less correct. Quite naturally, it is easier to voice ‘correct’ views and opinions than more questionable ones – especially among strangers. Incorrect views may thus become the object of a spiral of silence, being gradually ‘hushed up’. Very probably, the spiral of silence varies in strength between individuals and groups of individuals. For instance, in more or less avant-garde circles of, say, students, artists and intellectuals, the ‘correct’ views to be voiced may be exactly those which in more traditional circles tend to be regarded as ‘incorrect’. Obviously – and happily – the spiral of silence thus does not work in any absolute sense. Its time scale is *months and years*. This tradition was exhibited by the German scholar of communication, Elisabeth Noelle-Neumann, her first publications on this subject appearing in the 1970s.” (Rosengren 2000 s. 145)

Den danske forfatteren Carsten Jensens “tilbakeblikk på karikaturkrisen [karikaturer av profeten Muhammed som opprørte muslimer] er et meget godt oppgjør med prinsipptrytteri, og en snedig kritikk av sinnelagsetikken også her. “Jeg vil forsvare den påstand at selvsensur er sivilisasjonens grunnlag”, skriver Jensen” (*Dagbladet* 5. oktober 2010 s. 61).

Den polske astronomen Nikolaus Kopernikus skrev ferdig sin avhandling *Om himmelsirklenes omdreining* i 1530, men valgte å holde den hemmelig, og den ble først trykt i 1543 (Barbier 2000 s. 128). Kopernikus døde i 1543, men skal ha rukket å se et eksemplar av den trykte boka – et verk han visste at ville føre til sterke reaksjoner fra pavekirken. Kopernikus forsøkte å fjerne litt av den katolske kirkens motstand ved å dedisere boka til pave Paul 3., og ved å inkludere en rettferdiggjøring av boka i forordet.

Den italienske barokkdikteren Giambattista Marinos lange diktverk *Adone* (1623), “constantly lengthened and modified, suffered most from the unstable political atmosphere, for it contained many references to men and events, panegyric in purpose, which had to be deleted or changed as conditions changed. It is almost amusing to see the poet fretting over this problem, desperately attempting to keep the poem in line with current events, especially the continuing struggle between Maria, his nominal patroness, and her son” (Mirollo 1963 s. 45).

Før 1700-tallsfilosofen David Hume publiserte verket *Treatise of Human Nature*, tok han ut av manuset “et avsnitt om mirakler, som han fryktet kunne vekke forargelse” (Hiorth 1972 s. 13). Kapittel 11 i det samme filosofiske verket er utformet som om det er et referat av Humes samtale med en venn som elsker skeptiske paradokser. Denne litterære praksisen er sannsynligvis anvendt fordi Hume forventet at en del av påstandene i kapittel 11 ville vekke anstøt og forargelse (Hiorth 1972 s. 147).

Den tyske filosofen Johann Gottlieb Fichte holdt 1807-08 en rekke taler. Da disse skulle publiseres under tittelen *Taler til den tyske nasjon*, drev Fichte selvsensur for å kunne publisere tekstene mens Napoleons armé hersket i landet. Han endret f.eks. “fransk” til “fremmede språk” og “Frankrike” til “utlandet” (Plachta 2006 s. 98-99).

Den britiske romantiske dikteren Percy Bysshe Shelleys politiske dikt “Laon and Cythna” ble av frykt for sensuren omskrevet til “The Revolt of Islam” (*Bokvennen* nr. 1 i 2002 s. 46) “What originally began as *Laon and Cythna* was revised, after a group of Shelley’s friends and publishers, alerted by the printer, urged Shelley to amend its subversive content. [...] They were alarmed by the anti-religious nature of the poem and its incestuous content. [...] the printer, Buchanan McMillan, would have faced prosecution for blasphemous libel if the poem was ever published. Shelley duly agreed to alter the objectionable passages. The title was changed and the poem republished. [...] *The Revolt of Islam* was not the subject of a prosecution.” (<http://www.telegraph.co.uk/culture/books/booknews/9888063/Shelleys-most-scandalous-poem-but-who-really-censored-it.html>; lesedato 09.10.14)

I 1836 skrev den tyske dikteren Heinrich Heine til sin forlegger Julius Campe: “De kjenner ikke, kjære Campe, den bitre stemningen jeg kommer i når jeg må sensurere i hodet enhver tanke som jeg vil skrive, mens sensursverdet henger over hodet mitt – det er til å bli gal av!” (sitert fra Plachta 2006 s. 106-108). I den teksten der han bruker uttrykket “tankebarnemord”, skriver han: “Å! Disse åndsbødlene gjør oss selv til forbrytere, og forfatteren er som en fødende kvinne mens han skriver og som i denne tilstand svært ofte begår et tankebarnemord, nettopp av skrekkelig redsel for sensorenes dømmende sverd” (sitert fra Plachta 2006 s. 108).

Den russiske 1800-tallsforfatteren Nikolaj Gogol skrev et satirisk skuespill om tsarens byråkrati, *Vladimir-ordenen av tredje klasse*. En funksjonær i St. Petersburg tørster etter denne utmerkelsen, og da han ikke får den, blir han gal og tror at han er inkarnasjonen av ordenen. Men mens Gogol skrev teksten, skjønnte han at en så kritisk tekst ville bli sensurert, så han oppga å fullføre stykket, og skrev i 1833 til en venn: “Jeg elsker komedien min – for en ondskapsfullhet og komikk, og med salt! Men plutselig stoppet jeg meg selv, da jeg oppdaget at min penn ustanselig skrev vers som

sensuren aldri ville tillate. Hva er det godt for hvis stykket aldri blir spilt?” (sitert fra Gourfinkel 1956 s. 64-65)

Det var selvsensur da Peter Christen Asbjørnsen ikke gikk inn for å få publisert de erotiske folkeeventyrene han hadde samlet inn sammen med de vanlige folkeeventyrene. Asbjørnsen skjønnte at slike tekster ville bli en skandale hvis de ble utgitt. Den første publiseringen kom i 1883, da tyskeren Felix Liebrecht ga ut en anonym oversettelse basert på manuskopier som han hadde fått av sin venn Asbjørnsen. Den første norske publiseringen av noen slike eventyr innsamlet av Asbjørnsen, var i 1943.

Den russiske dikteren Anna Akhmatova skrev på slutten av 1930-tallet på et dikt kalt “Requiem” til minne om ofrene for Stalins terrorvelde. Da sønnen ble arrestert, avbrøt hun arbeidet med minnediktet og skrev et hyllingsdikt til Stalin i stedet, åpenbart for å redde sønnens liv.

En forfatter skrev om det kommunistiske regimet i Jugoslavia at “[t]he consequences of using the first person singular were often unpleasant. You stuck out; you risked being labeled an ‘anarchic element’ (not even a person), perhaps even a dissident. For that you would be sacked, so you used it sparingly and at your own risk. This was called self-censorship” (Slavenka Drukulic sitert fra Knuth 2003 s. 243).

I det kommunistiske Øst-Tyskland etter 2. verdenskrig var sensur svært vanlig, men likevel tabu fra myndighetenes side. Statslederen Erich Honecker sa senere i et intervju: “Vi hadde jo ingen sensur. Sensur innebærer at man må levere manuskriptet sitt og at dette blir gjennomsett. Ut fra et slikt perspektiv hadde vi i motsetning til andre sosialistiske land ingen sensur. [...] Hos oss fantes den bare i kraft av bevisstheten” (sitert fra Plachta 2006 s. 187; siste setning på tysk: “Bei uns gab es sie nur kraft des Bewusstseins”).

Ved å gi forfatterne selv ansvar for at det ikke blir utgitt ulovlig litteratur, f.eks. gjennom forfatterforeningenes arbeid, pålegges det en kollektiv selvsensur (Franzmann, Hasemann og Löffler 1999 s. 339). Forfatterne må ofte forholde seg til vage sensur-formuleringer som at “den vanlige borgers idealer ikke må krenkes og hans skamfølelse ikke utfordres”.

Motion Picture Production Code var reglementet for amerikanske filmskaperes “frivillige” selvsensur i årene 1930-68, som blant annet avgjorde hvordan sex og vold skulle framstilles på film (Kaufmann 2007 s. 16).

Den russisk-amerikanske forfatteren Vladimir Nabokov er mest kjent for romanen *Lolita* (1955). Flere ganger var han nær ved å brenne *Lolita*-manuskriptet i en ovn i sin

hage, så usikker var han på om han ville publisere teksten (Neuhaus og Holzner 2007 s. 368).

Den amerikanske dramatiker og forfatteren William Inge var gjennom hele livet hemmelig homoseksuell, full av skamfølelse for sin seksuelle legning. I noen av hans skuespill er et homoseksuelt tema forholdsvis tydelig, men stort sett selvsensurerte han dette temaet som var så kontroversielt på 1950- og 60-tallet. For Inge var denne selvsensuren en “selv-tortur” (George-Michel Sarotte i <https://epi-revel.univ-cote-dazur.fr/cycnos/515.pdf>; lesedato 22.08.22).

Jens Bjørneboe “brøt første gang med forlaget da Aschehoug nølte med utgivelsen av “Under en hårdere himmel” – boken om rettsoppgjøret etter krigen, et meget ømtålig tema selv i 1957. Konsulentene, Eugenia *Kielland* og Paul *Gjesdahl*, reagerte på hva de så som forfatterens overdrivelser – de fryktet rettsak og bråk. De får Bjørneboe til å omarbeide manuskriptet, og Kielland skriver at det nå “er så sterkt avdempet at det nesten er blitt en ny bok” [og hun kan] “ikke tro den i sin nåværende form vil skaffe forlaget noe bryderi”. [...] Paul Gjesdahl er mer kritisk [...] De bestemmer seg for å konsultere en høyesterettsadvokat som hadde deltatt i landssvikoppjøret, og hans konklusjon er ganske klar: “Helt ensidig og fortegnet.” [...] Nå er det slutt på Bjørneboes tålmodighet. Sommeren 1957 skriver han at han ikke lenger kan avvente ”en ny folkeavstemning på Aschehoug”. Boken kommer på Cappelen samme høst.” (Tor Bjerkmann i *Bokvennen* nr. 2 1994 s. 34)

Den indiske forfatterinnen Nabaneeta Deb-Sen har sagt om sin egen skriving: “But in India and more particularly in Bengal, the literary climate is still such that women must contend with all sorts of taboos. Consciously or unconsciously they heed Mallarmés device: “Always use the wrong word.” For a woman writer has a solemn and secret duty to express her “un-self”. I never write down the first word that occurs to me when I feel inspired to write, not even the second word. I always wait until I have sufficiently camouflaged my original thought. [...] I feel the threat; I’m afraid that my children might suffer if I were to write without reserve.” (Deb-Sen gjengitt etter Schipper 1985 s. 163)

I 1979 sa den argentinske forfatteren Maria Elena Walsh at alle forfattere og skribenter i landet “har en knekt blyant og et enormt viskelær, som har sneket seg inn i vår hjerne” (sitert fra Brockmeier og Kaiser 1996 s. 244).

Den kubanske forfatteren César Leante, som etter en utenlandsreise i 1981 ikke reiste tilbake til Cuba, sa i et intervju om situasjonen i landet: “Det var uutholdelig å bli værende. Det var et sensurspøkelse der, først med fasen med indre sensur: selvsensuren som består i å lure seg selv til å tro at enhver kritikk av systemet hjelper fienden” (sitert fra Brockmeier og Kaiser 1996 s. 259).

Den indisk-britiske forfatteren Salman Rushdie ble i 1989 bannlyst og truet på livet (i en fatwa) av Irans leder Khomeini fordi Rushdie hadde skrevet romanen *The Satanic Verses* (1988). Khomeini og mange andre konservative muslimer mente boka var ekstremt blasfemisk, og også forleggere, oversettere og andre som bidro til å spre boka fortjente ifølge disse muslimene å dø. “[S]kribenten og forfatteren Kenan Malik, i likhet med Rushdie brite av indisk herkomst, har kalt “den internaliserte fatwaen” [...] meningsbæreres selvsensur av frykt for liv og lemmer.” (Frank Rossavik i *Morgenbladet* 21.–27. september 2012 s. 4)

Det var selvsensur da noen forlag i den frie, vestlige verden ikke ville gi ut Salman Rushdies roman *The Satanic Verses* (1988). Forlagene lot seg skremme at Irans og den muslimske verdens trusler.

“Salman Rushdie snakket av og til om en zombieeffekt etter fatwaen mot ham: Flere vente seg til å respektere krenkelsesargumentet på en eller annen måte, slik at man etter hvert ikke engang var klar over at man drev med selvsensur. Det er forbløffende i hvor stor grad maktbruk på denne måten kan disiplinere skribenter, forfattere, redaktører og forleggere. I løpet av ganske få år har mange vent seg til sensuren, til ikke å angripe antidemokratiske dogmer i islam. Dette gjør de naturligvis med eufemistiske argumenter som får det til å se ut som en særlig respektfull gest. Man kan heller ikke utelukke at de selv tror på det de hevder at de gjør. Det er i korte trekk en av de tendensene som Kenan Malik påviser i sin nylig utgitte bok *Rushdie-affæren: fra fatwa til jihad*. [...] [redaktør Alf van der Hagen] er også med på å latterliggjøre norske muslimer ved indirekte å fremstille dem i sin argumentasjon som en flokk uopplyste, sekteriske analfabeter som ikke tåler å bli konfrontert med kritikk og parodi slik “alle vi andre” gjør.” (den danske forfatteren Jens-Martin Eriksen i *Morgenbladet* 27. november–3. desember 2009 s. 19)

Den tyske forfatteren og regissøren Hans Neuenfels ønsket i 2003 å sette opp Mozarts opera *Idomeneo* (1781) ved den største operaen i Berlin. I epilogen er det en scene der profeten Muhammeds hode legges på en stol. Etter at det kom advarsler og trusler, valgte operaen å ta stykket av plakaten. Også dette er eksempel på selvsensur.

Dansken Kurt Westergaard lagde i 2005 en noen karikaturtegninger av profeten Muhammed i *Jyllands-Posten* – tegninger som muslimer over hele verden fant ekstremt krenkende. “Avisens uttrykte hensikt med provokasjonene var å vise hvordan frykt for islamisters terror fører til selvsensur i Vesten.” (*A-magasinet* 4. april 2008 s. 10) I januar 2006 trykket den kristne avisa *Magasinet* en faksimile av tegningene fra *Jyllands-Posten*, også etter sigende av prinsipielle grunner. Redaktøren av *Magasinet* fortalte senere at han etter publiseringen hadde blitt drapstruet 50 ganger (*Dagbladet*

14. februar 2008 s. 60). “Mye av mediedebatten under og etter karikaturstriden [karikaturer av profeten Muhammed] har dreid seg om hvorvidt norske og vestlige medier utøver selvsensur av misforstått respekt for muslimer eller av frykt for islamistisk terror.” (*Dagbladet* 27. april 2011 s. 60)

“Flemming Rose er redaktøren som igangsatte Jyllandpostens skøyeraktige tiltak med å få danske avistegnere til å lage tegninger av profeten Muhammed. Hensikten var å undersøke inntrykket av at tegnere var redde for å utfordre muslimers raseri, et inntrykk som blant annet var skapt ved at den danske forfatteren Kåre Bluitgen ikke hadde klart å finne noen til å illustrere en barnebok om profeten uten å sikres anonymitet.” (*Dagbladet* 23. juni 2011 s. 68) Roses bok *Taushetens tyranni* (2010; på norsk 2011) skapte også frykt. “Da “Taushetens tyranni” mandag ble utgitt i Norge, ble ansatte i bokas norske forlag, Cappelen Damm, sendt hjem av sikkerhetshensyn. Debatten om sensur og selvsensur i forbindelse med trykking av Muhammed-karikaturene har vært omfattende. [...] Hans grundige gjennomgang av det “krenkelsestyranniet” som nå bygger seg opp med støtte fra ekstremt autoritære regimer, er en viktig vekker. Blasfemi er en forbrytelse uten offer.” (*Dagbladet* 23. juni 2011 s. 69)

“Antagelig tier vi av frykt ganske ofte. Kanskje er frykten rasjonell og moralsk høyverdig, kanskje er den ikke det. Frykt for islamistisk terror legitimerer ingen respektfull særbehandling av islam. Nå er det fare for at selvsensur blir en vane. [...] Skillet mellom selvbeherskelse og selvsensur kan neppe gjøres skarpt, men selvsensur i relevant forstand kan vel sies å være en tilbakeholdenhet som ikke skyldes respekt for medmennesker, derimot en ganske ubehagelig frykt for noen av dem. Likevel er moralsk akseptabel selvsensur tenkelig, for frykt er et svært mangfoldig fenomen. Det er jo i dag god grunn til å frykte at liberale krefter i islam blir fullstendig overrent av ekstremister, såkalte fundamentalister, og følgelig også grunn til å frykte at våre ytringer gjør det enda vanskeligere for de liberale, de som nylig har ytret seg i Norge bl.a. ved å hevde at det ikke er islamsk å straffe blasfemi. Det er klart at ikke alle muslimer slutter seg til standpunktet, kristne er heller ikke enige om dette, slik uenighet er vi vel fortrolig med og ikke noe vi frykter. [...] Antakelig tier vi av frykt ganske ofte. Avgjørende er en kritisk prøving av fryktens karakter. Kanskje er den rasjonell og moralsk høyverdig, kanskje er den ikke det. Frykt for islamistisk terror legitimerer ingen respektfull særbehandling av islam. Nå er det fare for at selvsensur blir en søt vane, praktisert med tilfredshet og glede, ut fra den forutsetning at denslags hører med til den gode dialogen. Selvbedraget er nærliggende, for man vil jo nødige trække naboen på tærne igjen. Og helst være på den sikre siden.” (filosofen Kjell Madsen i www.aftenposten.no 19.10.11; lesedato 13.12.11)

“På ett punkt bør vi imidlertid slå hardere ned på ord og ytringer, nemlig den massive og systematiske hetsen politikere og samfunnsdebattanter blir utsatt for på nettet og i sosiale medier. Ikke for å begrense ytringsfriheten, men for å utvide den. Vi må hindre at viktige stemmer eller minoriteter driver med selvsensur eller kvier seg for å delta i samfunnsdebatten.” (Sylo Taraku i *Morgenbladet* 5.–11. april 2019 s. 27)

“For tre måneder siden satt jeg og skrev på et kapittel om en litt sprø nabo som setter fyr på Koranen. Jeg leste igjennom det og koste meg med det, for det var ganske artig skrevet. Og så tenkte jeg: Ok, hva hvis jeg tar dette kapittelet og putter det i en roman? Jeg spør redaktøren min om vi kan gi ut boka, og hun sier: Ja, ok, hvis du tør det. Men så tenker jeg: Hvis det skjer med henne det som skjedde med William Nygaard, da er det mitt ansvar. Og så tenkte jeg: Nei, jeg stryker kapittelet. Og så slettet jeg det kapittelet, det finnes ikke mer. Da skjønner du hvilken virkelighet du lever i. [...] Hvis jeg prøver meg på noe sånt, er det helt reelt at jeg gjør det med risiko for mitt eget liv, for min forleggers liv og for min families liv. Og da gjør du det ikke.” (forfatteren Morten Øen i *Morgenbladet* 6.–12. oktober 2017 s. 12)

Den kinesiske forfatteren Murong Xuecun “kom til en seremoni i Beijing i fjor for å motta en litteraturpris. I hendene holdt han en ferdigskrevet takketale, som han aldri skulle komme til å holde. Slik hadde han tenkt å begynne: “Kinesisk litteratur viser symptomer på mental forstyrrelse. Dette er kastrert skriving. Jeg er en proaktiv evnukk; jeg kastrerer meg selv før kirurgen rekker å løfte skalpellen.” Arrangørene forbød ham å holde talen. På scenen lukket han munnen med en glidelåsbevegelse og forsvant uten et ord. Men han la ut talen på internett. [...] Han er en uhyre modig mann, selv om han kaller seg “feiging”, henfallen til selvsensur.” (*Dagbladet* 14. november 2011 s. 2) Murong Xuecun uttalte i et intervju: “Det verste er at du ofte ikke vet at du har skrevet noe galt før du får beskjed i ettertid. Derfor sensurerer vi oss selv. Det er det verste en forfatter kan gjøre” (*Aftenposten* 18. november 2011 s. 19) “Selv omtaler han seg selv som en “ordkriminell” på grunn av selvsensuren.” (s. 19).

Det er mange måter å gjøre folk skremt på, slik at de sensurerer seg selv før noe sies. I Libya under diktatoren Muhammad al-Gadaffi ble det ofte vist “direktesendte nærbilder på TV av avhør, hvor angivelig opposisjonelle ble torturert. [...] Dette med TV-sendinger var den libyske måten å sjokkere folk til underkastelse.” (*Aftenposten* 23. februar 2007 s. 6)

“Den intellektuelle korrupsjonen kan være en giftig variant av selvsensuren. Grensedragningen mellom hva som er intellektuell korrupsjon og hva som er selvsensur, kan ofte forveksles med grensedragningen mellom taushet og feighet. [...] Frihetsbegrepet er rimeligvis tett knyttet til den innskrenkende selvsensuren og intellektuelle “korrupsjonen”. Men hva er selvsensur? Det er en grunn til at den

oppstår. Det kan være nettopp en ukultur i arbeidsmiljøet, i ledelsen som blant de ansatte. Varslere blir straffet ved forbigåelser eller utestengelser. Lojalitet eller servilitet premieres foran dyktighet. Likevel er det ytre maktforhold, politiske eller kommersielle, som er det mest usunne og farligste. Trusselen er allmenn, og eksemplene fra belastede samfunn er fortsatt tallrike, ikke minst fra satellittstatene i det forhenværende, autoritære Sovjet. Landene sliter med sine dårlig forankrede politiske prosesser, og demokratiske begreper blir uthult retorikk med valgfusk og retts- og lovløshet mot opposisjon og kritikere. I et velstående og tilsynelatende moderne muslimsk land som Tyrkia er selvsensuren så overtydelig at det rådende regimet åpenlyst kan iverksette økonomiske sanksjoner mot kritikere. Offentlige oppdrag forbeholdes kun de lydige, og kritikere tildeles skattesanksjoner. Resultatet blir at medieiere av frykt truer sine for selvstendige redaktører og journalister til taushet, eventuelt med avskjedigelse. I de verste tilfellene blir sågar mediehus stengt for sin kritikk, mens fengslinger og tiltaler er hverdagsfenomener – med absurde varetekts- og livstidsdommer. Det er ikke underlig at selvsensur utløses, og at kritikken går under jorden, hvorpå dissidentrollen gjenoppstår. Slik maktmisbruk fører unngåelig også til materiell korrupsjon – gjerne forsterket over tid.” (William Nygaard i <http://www.norskpen.no/>; lesedato 05.03.14)

“Self-censorship is a very nasty monkey to get off your back. I have to stop myself from editing this article, cutting out criticisms, inserting caveats or placating phrases. Will this sentence offend friends still working there [i Qatar]? Will that phrase simply reinforce prejudices people already have about that part of the world? Will this other thing be dismissed because it doesn't fit the established narrative? How can I possibly encompass the complexity of that place under word count? [...] Censorship isn't always something that is done to us; it is something we do to ourselves, something we internalize, perpetuate, and allow. [...] We have to value the press enough to make sure trained journalists have the freedom to report accurately, without fear.” (journalist Jessica Davey-Quantick i <https://www.vox.com/2016/2/18/10887776/middle-east-censorship>; lesedato 24.02.24)

Av og til er det uklart om en spesiell tekst forblir uskrevet på grunn av selvsensur eller av andre grunner: “Innvandrerromanen etterlyses [...] Vi venter. Kjendisadvokat og tv-debattant Abid Q. Raja (31) tror vi må vente enda lenger. Tabuer om familieforhold og seksualitet gjør det vanskeligere for innvandrere å skrive. Man skal ikke kritisere egen familie, islam eller kultur. [...] Imperativet er lydighet: Du skal ikke protestere. Ikke utlevere. Går noe galt, dekkes det over.” (*Dagbladet* 7. august 2007 s. 3) “De innvandrerkritiske stemmene [i Norge i 2011] slipper knapt nok til i landsdekkende medier, og mange holder munn av selvsensur eller av redsel for å motta slag og spark fra bærerne av “de rette meninger” ” (Trond Berg Eriksen i *Morgenbladet* 12.–18. august 2011 s. 9).

“For et par år siden ble det debattert om det fantes en nymoralistisk bølge innen svensk barnelitteratur. Kjente barnebokforfattere ble intervjuet i tidsskriftet *Vi Läser*, og der ble forleggerne anklaget for å sensurere barnebøker. Banneord var forbudt, så forfatterne, de ble bedt om å bytte ut alkohol mot godterier, og røyking ble ikke ansett som passende. Forfatterne var sterkt kritiske til sensuren [...] Forlagenes svar på dette var at foreldre og andre voksne som kjøper barnebøkene, unngår bøker med bannskap, alkohol og andre forferdeligheter, de er ganske enkelt ikke like kommersielt gangbare som “søtere” barnebøker. Sjefredaktøren i en svensk barnebokklubb sa at om de gikk for en bok med banning som månedens bok, ble mange eksemplarer returnert. [...] Jeg spurte den islandske barnebokforfatteren Thórarinn Leifsson om han hadde opplevd sensur. [...] Thórarinn [har] skrevet en annen barnebok, om en pappa som er kannibal. Thórarinn sier at hans islandske forlag ikke har sensurert ham, men at visse utenlandske forlag har takket nei til bøkene hans fordi de er for kontroversielle. Men han mener også at han sensurerer seg selv når han skriver. [...] Akkurat nå skriver jeg en ny bok om de samme barna, og årsaken til at jeg begynte å tenke på de sensurerte barnebøkene, er at i boka flyr en gruppe unge stærer ned i en kamin. I utkastet dør noen av fugleungene, men nå lurer jeg på hvor mange døde fugler barn i alderen 6–10 år tåler. Skal fuglene kanskje bare få litt røykforgiftning, komme til hektene, og fly ut igjen? Eller skal jeg gjøre kål på kanskje bare et par av dem?” (Tordis Gisladóttir i *Klassekampens* bokmagasin 27. april 2013 s. 7)

Den saudi-arabiske regissøren Haifaa Al Mansours film *Den grønne sykkel* (2012; også med tittelen *Wadjda*) “gir et avslørende og fascinerende innblikk i saudi-arabisk dagligliv – til tross for at den holder seg trygt inne på fortøyet. [...] *Den grønne sykkel* er nemlig tidenes aller første og hittil eneste spillefilm fra ørkenlandet. [...] Tilbakeholdenhet er en dyd i *Den grønne sykkel*, både tematisk og estetisk. Debutregissør Haifaa Al Mansour (en kvinne oppvokst i Saudi-Arabia, utdannet i Australia og bosatt i Bahrain) forteller en enkel historie om den tiårige jenta Wadjda (Waad Mohammed) som ønsker seg en sykkel i et land der jenter ikke får lov til å sykle. [...] Grenser denne forsiktigheten mot opportunistisk selvsensur og pynting av virkeligheten? I filmen finnes det ingen tegn til religiøst politi eller irettesettende trusler. I stedet kan det virke som om Al Mansour introduserer en stråmann i filmen, i form av annenrangs fremmedarbeidere. Saudi-Arabia har – i likhet med andre velstående oljekongedømmer som Emiratene og Norge – en stor gruppe utenlandske statsborgere til å gjøre jobbene velstående innbyggere ikke lenger vil ha. Den eneste mannen som oppfører seg direkte ufint mot Wadjda er en utenlandsk bygningsarbeider. Den eneste eksplisitte hindringen moren til Wadjda støter på, er en ustelt, indisk sjåfør som snakker gebrokkent og behandler sine passasjerer ubehøvet. Da han plutselig sier opp i protest, ordner imidlertid vår helt opp.” (*Morgenbladet* 1.–7. november 2013 s. 37)

“75 prosent av professorene ved arabisk universiteter driver akademisk selvsensur i arbeidet sitt. De unnlater å si det de mener, for å unngå problemer [...] Funnene sammenfaller med Academic Freedom Index der Midtøsten og Nord-Afrika kommer nederst på listen” (*Forskerforum* nr. 6 i 2021 s. 20).

Hele bransjer eller yrkesgrupper kan ha en stilltiende overenskomst om å sensure seg selv når det gjelder bestemte temaer eller personer, slik at selvsensuren er systematisert og halvveis organisert. Den amerikanske Comics Code Authority (fra 1954) fungerte som tegneseriebransjens selvregulering når det gjaldt utgivelser med bl.a. sex og vold.

“Norge har verdens strengeste presseselvsensur rundt selvmord.” (*Morgenbladet* 9.–15. april 2010 s. 38)

“Norske medier bedriver selvsensur i saker som har med sikkerhetspolitikk eller norske utenrikspolitiske interesser å gjøre, mener generalsekretæren i Norsk redaktørforening, Nils Øy. [...] - Så lite stoff som vi har på det området, må det dreie seg om selvsensur. Det kan ikke være noen annen forklaring, sier Øy. Professor i journalistikk Rune Ottosen, mener Øy er inne på et av de mest ømfintlige temaene innenfor pressen. - Fenomenet selvsensur er et vanskelig tema fordi du ikke kan bevise at det er selvsensur. Det finnes hundrevis av grunner til ikke å lage en story. Men hvis den reelle grunnen er selvsensur, så er vi inne på et problematisk område, sier Ottosen. Han viser til en amerikansk undersøkelse der 25 prosent av de spurte [dvs. journalister] forteller at de har droppet saker på grunn av selvsensur. - De har droppet saker fordi det ville skape ubehageligheter overfor sine sjefer eller overfor viktige kilder, forteller Ottosen, og legger til: - Det er ikke så rart hvis en redaksjon ikke følger opp en sak og en annen dropper saken. Men når alle lar være å følge opp en avsløringssak – da er det noe som ikke stemmer.” (www.nrk.no 19.03.08; lesedato 13.12.11)

“Selvsensur, igjen. Nok en gang har forskere selv lagt bånd på den frie spredningen av kunnskap. Amerikanske forskere har oppdaget en ny variant av bakterien *C. botulinum*, som kan forårsake den livsfarlige sykdommen botulisme. I beskrivelsen har de imidlertid utelatt viktige detaljer om bakterien, av frykt for at beskrivelsen skal brukes til å lage biologiske våpen.” (*Morgenbladet* 10.–16. januar 2014 s. 23)

“1950s: In 1955, Ginsberg’s public reading of “Howl” brings the cultural phenomenon of the Beats to public notice. Two years later the work becomes the target of an obscenity trial. Today: In 2007, fifty years after a court ruled that the poem is not obscene, the New York radio station WBAI decides not to broadcast the poem, fearing that the Federal Communications Commission would judge it obscene and fine the

station.” (David E. Pozen m.fl. i <https://www.encyclopedia.com/literature-and-arts/literature-english/american-literature/howl>; lesedato 15.04.23)

Litteraturliste (for hele leksikonet): <https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/litteraturliste.pdf>

Alle artiklene i leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>